

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ГРОМАДСЬКОГО МОВЛЕННЯ

На основі міжнародного досвіду та думок українських експертів у статті сформульовано основні принципи створення програмної концепції громадського мовлення.

Ключові слова: громадське мовлення, програмна концепція, принципи формування концепції.

Інтерес до громадського мовлення в Україні то згасає, то знову розгорається з новою силою. Увесь п'ятнадцятирічний період варто умовно поділити на три етапи: 1) 1997–1998 рр. – період прийняття Закону України “Про систему суспільного мовлення України” та похідних від нього постанов Верховної Ради України; 2) 2002–2005 рр. – період інтенсивного обговорення недоліків закону прийнятого у 1997 р. та спроби його вдосконалення, водночас запуск Олександром Кривенком проекту “Громадське радіо”, який до кінця цього періоду перестав існувати; 3) 2009–2012 рр. – період розробки нових проектів закону про громадське мовлення.

У сучасних реаліях можемо говорити про новий етап в обговоренні цього питання, початок якому покладено на законодавчому рівні. У Верховній Раді нового скликання 12.02.2013 р. зареєстрували законопроект № 1076 “Про суспільне телебачення і радіомовлення України”, який був розроблений на прохання Адміністрації Президента. Наступного дня народні депутати Андрій Шевченко, Тарас Кутувий та Ігор Мірошниченко зареєстрували альтернативний законопроект № 1076-1 про внесення змін до Закону України “Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України” [9]. Як бачимо, на сьогодні питання створення громадського мовлення залишається доволі актуальним.

Загалом на початок 2013 р. маємо більше десятка законопроектів про громадське мовлення, більшість з яких було опубліковано на сторінках “Телекритики” поряд з коментарями експертів та висловлюваннями всіх небайдужих до ідеї реалізувати цей проект в Україні. Є також кілька концепцій та проектів його впровадження, зокрема й на основі державного телерадіомовлення, але мало хто вірить у те, що влада добровільно відмовиться від інших державних медій [10]. Марія Фронощук доречно звертає увагу на те, що кількість думок поки що якісно не змінилась і ми й досі маємо державне мовлення, яке й надалі контролює влада та ефірний простір, перенасичений низькопробним комерційним контентом [11].

Роздумуючи над історією створення громадського мовлення, Марія Фронощук виокремлює три “камені спотикання”, через які в Україні воно так і не створене. Першим вона вважає контент, другим – форму, а третім відсутність політичної волі [11].

Справді, основною відмінністю громадського мовлення від інших засобів масової інформації є зміст його програмного наповнення – контент. На думку Тетяни Лебедевої, громадське мовлення має компенсувати все те, що глядач недоотримує на комерційних телеканалах, інформація в новинах має бути зважена й збалансована, ґрунтуватись на реальних подіях й подавати всі можливі бачення [8]. Сучасні ЗМІ основну увагу приділяють рейтинговості, а не якості програм. Варто згадати слова Валерія Бебека, який вважає, що “сумнівний рейтинг за будь-якої ціни не повинен бути метою громадського мовлення” [6]. Також, на його думку, громадське мовлення має працювати на випередження і реалізовувати освітньо-виховну функцію [6]. Тетяна Лебедева наголошує на тому, що всі соціальні, вікові групи, національні меншини, релігійні групи повинні мати можливість одержувати ту інформацію, яка їх цікавить у формі просвітительських, культурологічних та інших програм [8]. Отже, контент громадського мовлення є тією основою, навколо якої має будуватись його форма. Контент є остаточним продуктом, який споживає аудиторія. Через контент громадський мовник може розвивати свою аудиторію та сприяти процесу її перетворення на згуртоване свідоме громадянське суспільство. Тому надзвичайно важливими є принципи, за якими формуватиметься програмна концепція громадського мовника.

Метою статті є формулювання основних принципів формування програмної концепції громадського мовлення на основі аналізу окремих тематичних публікацій на сторінках електронних видань “Телекритика” та “Медіасапієнс”, деяких законопроектів та інших документів.

Перш за все варто пригадати суть поняття “програмна концепція” відповідно до українського законодавства. Стандартна програмна концепція передбачає зазначен-

ня частки програм власного виробництва, мінімальну частку національного аудіовізуального продукту, обсяги ретрансляції та характеристики цієї ретрансляції, жанровий розподіл програм і передач, їх поділ за тематикою на інформаційно-аналітичні, публіцистичні, культурно-мистецькі, науково-просвітницькі, розважальні. Також цим самим законом передбачено, що аудіовізуального продукту українського виробництва має бути не менше ніж 50% [2]. Усі аудіовізуальні ЗМІ подають ліцензійні документи до Національної ради з питань телебачення і радіомовлення із конкретизацією вищезазначених пунктів, які вони формулюють, на власний розсуд. По іншому має виглядати ситуація з громадським мовленням. Не можна говорити про стандартизовану програмну концепцію для всіх громадських мовників. Однак необхідно сформулювати основні принципи, керуючись якими громадський мовник легко сформує власну програмну концепцію та сітку мовлення [1]. Для цього необхідно ознайомитись з уже існуючими напрацюваннями.

Кабінет Міністрів Ради Європи в січні 2007 р. видав Рекомендацію державам-членам щодо плюралізму засобів масової інформації та розмаїття медійного контенту. У Рекомендації значну увагу приділено змістовому наповненню громадського мовлення. Також громадські ЗМІ повинні розвиватися для того, щоб зробити свій контент доступним на різноманітних платформах, гарантувати надання високоякісного та інноваційного контенту в цифровому середовищі та розвинути низку нових послуг, зокрема інтерактивних [7]. Тобто громадське мовлення має слідувати за технічними інноваціями в медійній сфері. До того ж, у Рекомендації чітко зазначено, що громадське мовлення має сприяти соціальній єдності різноманітних груп і спільнот, водночас поважаючи їх особливості та потреби. Це можна здійснити приділяючи увагу контенту, створеному для таких груп. У Рекомендації також передбачено створення консультативних структур, які представляють розмаїття верств населення і слугуватимуть дорадчими органами у формуванні громадським мовленням програмної сітки [10], що теж буде засобом для консолідації та розвитку громадянського суспільства.

Інші пункти Рекомендації вказують на заходи для урізноманітнення контенту всіх ЗМІ, однак деякі із зазначених пунктів можуть бути дуже актуальними і для громадських мовників. Наприклад, громадське мовлення має подавати достатню кількість інформації, думок і програм та бути доступним для суспільства; забезпечувати суспільство різноманітним медіа-контентом, здатним сприяти проведенню важливих диску-

сій та ширшій демократичній участі людей, які належать до всіх спільнот і поколінь; робити внесок у міжкультурний та міжрелігійний діалог для того, щоб сприяти взаємоповазі та терпимості і запобігати потенційним конфліктам через проведення дискусій [10].

“Типовий закон про суспільне мовлення” розроблений міжнародною організацією “Артикль 19” значну увагу приділяє змістовому наповненню програм громадського мовлення. Вони повинні відповідати суспільним інтересам і завжди вирізнятися рівновагою та неупередженістю. Для цього необхідно захистити громадського мовника від політичного чи комерційного втручання в його діяльність [1]. У Типовому законі також містяться конкретні вказівки щодо очікуваних від суспільного мовлення видів і категорій програм. Ідеться про надання широкого спектра інформаційних, просвітницьких і розважальних програм на всій території країни, в інтересах усього населення, з урахуванням усього етнічного, культурного і конфесійного різноманіття цієї країни [1].

Законопроекти, які зараз перебувають на опрацюванні в парламенті майже не відрізняються один від одного відносно контенту. Наприклад, спільним для них є те, що обидва передбачають наявність редакційного статуту, а також те, що громадські мовники не зобов'язані висвітлювати діяльність будь-яких державних органів чи органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, і одночасно передбачають надання часу, в тому числі й у прямому ефірі, для офіційних виступів і заяв вищих посадових осіб держави для екстрених офіційних виступів Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України, Голови Верховного Суду України, Голови Конституційного Суду України. Президенту України на безоплатній основі має надаватись ефірний час для новорічного привітання Українського народу [3; 4].

Також спільним для цих законопроектів є участь громадськості у формуванні програмної політики [3; 4]. Однак не описано, на яких підставах громадяни братимуть у цьому участь. Натомість у Типовому законі запропоновано таке: фізичні особи мають право подавати скарги на громадське мовлення за порушення положень програмної концепції, у свою чергу, медіа має забезпечити справедливий і неупереджений розгляд таких скарг. Порядок розгляду скарг повинен передбачати спектр заходів, які слід застосовувати у відповідь. Подання скарги до редакції громадського мовлення не перешкоджає скаржникові використовувати інші засоби правового захисту [1].

Іншою спільною рисою українських законопроектів є задоволення інформаційних, культурних та освітніх потреб громадян, у

тому числі шляхом створення та поширення економічних, культурно-мистецьких, навчально-пізнавальних, розважальних, спортивних програм, програм для дітей та молоді, людей з обмеженими фізичними можливостями, національних меншин, інших соціальних груп [3; 4]. Подібні положення, але в більш розгорнутому вигляді прописані в Типовому законі, а саме: громадське мовлення здійснює сучасне і високоякісне мовлення, подаючи увесь діапазон наявних у суспільстві думок і поглядів, задовольняє інформаційні інтереси й потреби широкого загалу і слугує доповненням до мовлення, яке здійснюється приватними мовниками. Дуже цінним є положення Типового закону про придбання 20% ефірних матеріалів у незалежних виробників для забезпечення різнобічного висвітлення широкого діапазону суджень і думок [1]. У Типовому законі також зазначено, що громадські мовники надають слово всім етнічним групам і меншинам, у тому числі шляхом заснування спеціальної служби мовлення для етнічних та інших меншин їх мовами; розумно поєднують програми широкого попиту і спеціальні програми, розраховані на різні аудиторії; пропонують програми, що мають інтерес для різних регіонів; забезпечують поширення повідомлень загальної значущості; транслюють належну кількість освітніх програм і програм, орієнтованих на дітей; сприяють поінформованим дебатам усередині суспільства і критичному осмисленню того, що відбувається [1].

Програмна концепція громадського мовлення України має бути спрямована на максимально можливе забезпечення інтересів усіх верств суспільства, відображення існуючих настроїв, поглядів і тенденцій в усіх важливих сферах суспільного життя. Вона не може слугувати інтересам певної політичної партії чи іншого об'єднання громадян, руху, комерційної організації, соціальної групи, релігії, ідеології тощо [3]. У цьому законопроекті прописано особливості діяльності громадського мовлення України в передвиборний період і йдеться про надання ефірного часу кандидатам для агітації та участі у дебатах на безоплатній основі в порядку, визначеному законодавством про вибори [3]. Натомість Типовий закон визначає, що громадське мовлення має достатньою мірою висвітлювати діяльність основних державних органів, включаючи парламент, і водночас бути незалежним від уряду, політичних або економічних сил [1].

Також депутатський законопроект передбачає в інформаційних програмах громадського мовлення дотримання принципів оперативності, точності, повноти, достовірності, збалансованості, простоти подання інформації, відокремлення фактів від ко-

ментарів та оцінок, ретельної перевірки інформації [3]. У Типовому законі передбачено трансляцію, у тому числі в прайм-тайм, усебічних, об'єктивних та збалансованих випусків новин і програм про поточні події всередині країни і за її межами, які сприяють розвитку національної самосвідомості з одночасним відображенням і визнанням культурної різноманітності країни [1].

Порівнявши зміст зазначених правових актів у контексті змістового наповнення, можемо говорити про те, що в Типовому законі основні засади формування програмної концепції прописані найбільш чітко та розгорнуто. У законопроекті від депутатів контенту приділено набагато менше уваги, і найменше уваги цьому приділили у Кабінеті Міністрів України.

У ході цього дослідження розглянули Концепцію програмної політики громадського мовлення України, підготовлену в 2005 р. робочою групою з розробки принципів програмної політики в рамках коаліції громадських організацій "Суспільне мовлення" [5]. Ця Концепція містить багато дуже корисної інформації, однак через те, що минуло понад сім років від її оприлюднення, вона не може бути застосована в такому вигляді. Але деякі її положення можуть бути взяті за основу для формулювання основних принципів програмної концепції громадського мовлення.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, сформулюємо основні принципи формування програмної концепції громадського мовлення:

1. Громадський мовник має визначитись з мовою, якою транслюватиме свої програми. Загальнонаціональне громадське мовлення має транслювати програми в основному (приблизно на 90%) українською мовою. З метою забезпечення потреб національних меншин та іноземців, які проживають на території України, громадське мовлення на регіональному рівні може вести трансляцію різними мовами, якщо на це є беззаперечні підстави. Наприклад, на території Закарпатської області мешканці користуються угорською та румунською мовами. Тому для задоволення потреб таких етнічних спільнот, окремі програми та передачі можуть транслюватись їх мовами. Програмна концепція має містити мови трансляції із зазначенням частки та перелік програм, які транслюватимуться іншими мовами. Зауважимо, що питання мови програм громадського мовлення в жодному разі не можна переносити в політичну площину. Це технічне питання, з яким мав би визначитись кожен окремий громадський мовник, спираючись на етнічні особливості своєї аудиторії. Щоб запобігти зловживанням, можна у законі прописати, що незалежно від території мов-

лення, 51% усіх програм мали б бути українською мовою.

2. Громадський мовник має адекватно оцінити власні сили і визначитись з часткою програм власного виробництва, з часткою ретрансляції, а також з часткою програм, які він буде купувати в інших виробників. Також тут варто продумати умови обміну програмами з іншими громадськими мовниками та іншими виробниками медіа-контенту. Бажано, щоб велика частка високоякісного медіа-продукту була власного виробництва [5], однак тут багато залежатиме від фінансового стану громадського мовника.

3. Громадський мовник не має права поширювати програми, здатні впливати на нормальний фізичний, розумовий чи моральний розвиток дітей та юнацтва, і програми, що містять сцени, які викликають жах, сцени вбивства, будь-якого насилля, сцени, звернені до сексуальних інстинктів [2], а також пропагувати антисоціальну поведінку, міжнародну ворожнечу тощо [5]. Натомість громадський мовник має зосередити свою увагу на програмах, які виховують в аудиторії особисту гідність, громадянську гордість, ввічливість, упевненість у власних силах, людяність, політичну свідомість й інші аспекти, які є важливими для формування громадянського суспільства.

4. Програмна концепція має враховувати інтереси максимального спектра соціально-демографічних груп населення України, які є споживачами програм громадського мовлення. Громадське мовлення у своїй діяльності має орієнтуватися як на інтереси широкої аудиторії, так і на інтереси меншин [5]. Особливу увагу слід приділити виготовленню високоякісних і цікавих програм для дітей і юнацтва.

5. В ефірі громадського мовлення має відображатися максимально повний спектр думок з приводу будь-якої теми, що стосується життя суспільства [5]. Тому беззаперечною є вимога до високого рівня інформаційно-аналітичних програм. Основу цього блоку програм мають становити випуски новин. Вимоги до них чітко сформульовані в Концепції, а саме: у новинах громадські мовники висвітлюють усі значущі факти суспільного життя в країні та поза її межами. Факти подаються оперативно, точно, просто, достовірно, повно, збалансовано, окремо від коментарів та оцінок. Джерело будь-якої суб'єктивної думки чітко позначається. Новинні блоки мають бути збалансованими з погляду наявності як негативних, так і позитивних повідомлень [5]. Новини особливого характеру, наприклад, кримінальні, громадський мовник може подавати лише в нічний час і опускаючи криваві подробиці скоєння злочинів.

6. У зв'язку з тим, що громадське мовлення має відображати весь спектр тем, то варто відштовхуватися від поділу програм на блоки. Тобто ефір громадського мовлення мають становити: а) серйозні інформаційно-аналітичні та публіцистичні програми, у яких будуть порушуватися суспільно важливі теми, не лише політичного, а й економічного та соціального характеру; б) цікаві культурно-мистецькі програми з основним акцентом на культурі та мистецьких традиціях українського народу, в тому числі релігійні; в) фахові і водночас надзвичайно пізнавальні науково-просвітні програми, з акцентом на поглибленні знань про українську мову та мови інших народів; д) програми для дітей та юнацтва; е) розважальні програми, але не примітивні, бо таких у сучасному українському ефірі безліч.

7. Окремим рядком необхідно прописати принципові моменти, за якими потрібно формувати контент для дітей та юнацтва. Відповідно до Концепції, він має складатися з таких складових, як: розважальний блок (анімація, серіали тощо), соціальний блок (проблеми молоді та юнацтва) та пізнавально-навчальний блок. До всіх програм мовлення має застосовуватися жорсткий критерій якості. Програми цієї категорії не можуть пропагувати агресію, насильство, антисоціальну поведінку, містити пропаганду шкідливих "дорослих" звичок [5].

8. У програмній концепції мають бути представлені програми, які передбачають надання зворотнього зв'язку. Такий підхід буде корисним як для аудиторії, так і для творчого колективу. У такий спосіб можна залучити громадян до формування та редагування програмної концепції.

9. У розробці програмної концепції громадського мовлення потрібно враховувати всі сучасні технічні можливості і намагатися з їх допомогою зробити свій контент якомога доступнішим і цікавішим для аудиторії.

Список використаної літератури

1. Арктиль 19: Типовий закон суспільного мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medialaw.kiev.ua/publishing/books/8/>.
2. Закон України "Про телебачення і радіомовлення". Стаття 28 пункт 2–6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/4386-17.
3. Закон України Про Суспільне телебачення і радіомовлення України. Проект вноситься Кабінетом Міністрів України від 12.12.2012 р. №1076 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45014.
4. Закон України Про внесення змін до Закону України "Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України"

- Проект вноситься народними депутатами України від 13.12.2012 р. № 1076-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45039#alt_tab.
5. Концепція програмної політики суспільного мовлення України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.telekritika.ua/doc/images/news/45506/presentation.ppt.
 6. Остапа С. Валерій Бебик: “Мене не влаштовують на ТБ бої без правил та суржикомовні савіки шустери” [Електронний ресурс] / С. Остапа. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/3057>.
 7. Рекомендація Rec (2007) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо плюралізму засобів масової інформації та розмаїття медіа контенту 31 січня 2007 р.
 8. Лебедева Тетяна. “Суспільне ТБ має компенсувати все те, що глядач недоотримав на комерційних телеканалах” [Електронний ресурс] / Тетяна Лебедева. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/suspilne-movlennya/2005-01-21/5547>.
 9. У Верховній Раді зареєстровано два законопроекти про суспільне мовлення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stv.mediasapiens.ua/material/13214>.
 10. Фронощук М. Політики добровільно не відмовляться від Першого національного [Електронний ресурс] / М. Фронощук, С. Остапа. – Режим доступу: <http://stv.mediasapiens.ua/material/10147>.
 11. Фронощук М. Суспільне мовлення в Україні. Камені спотикання [Електронний ресурс] / М. Фронощук. – Режим доступу: <http://stv.mediasapiens.ua/material/10345>.

Стаття надійшла до редакції 09.01.2013.

Кырыч И.В. Принципы формирования программной концепции общественного вещания
На основании международного опыта и мнений украинских экспертов в статье сформулированы основные принципы создания программной концепции общественного вещания.

Ключевые слова: общественное вещание, программная концепция, принципы формирования концепции.

Kyrych I. Principles of program concept of public service broadcasting
In this paper the basic principles of the program concept of public service broadcasting, based on international experience and opinions of Ukrainian experts, are formulated.

Key words: public broadcasting, program concept, principles of the concept.